

VITIS CATALANA: UNA EINA PER A DOCUMENTAR LES VARIETATS DE CEPS PRESENTS ALS TERRITORIS DE PARLA CATALANA

Jordina Escala

Centre de Documentació VINSEUM

RESUM

Vitis Catalana és una eina de consulta en línia que vol agrupar les notícies sobre varietats de vinya catalanes que han aparegut al llarg de la història en documents de tipologia molt diversa. S'ha inspirat en el «Fitxer general de varietats de ceps» elaborat per l'historiador Emili Giralt i Raventós, del qual ha pres la idea i les gairebé quinze mil fitxes manuscrites que el conformen. El seu objectiu és facilitar l'estudi de les varietats tradicionals cultivades en els territoris de parla i cultura catalanes.

PARAULES CLAU: Vitis Catalana, varietats de vinya catalanes, base de dades documental.

VITIS CATALANA: UNA HERRAMIENTA PARA DOCUMENTAR LAS VARIEDADES DE VID PRESENTES EN LOS TERRITORIOS DE HABLA CATALANA

RESUMEN

Vitis Catalana es una herramienta de consulta *on line* que contiene las noticias sobre variedades de viña catalanas que han aparecido a lo largo de la historia en documentos de tipología muy diversa. Se ha inspirado en el «Fichero general de variedades de cepas» elaborado por el historiador Emili Giralt i Raventós, del cual se ha tomado la idea y las casi quince mil fichas manuscritas que lo conforman. Su objetivo es facilitar el estudio de las variedades tradicionales cultivadas en los territorios de habla y cultura catalana.

PALABRAS CLAVE: Vitis Catalana, variedades de viña catalanas, base de datos documental.

Correspondència: Jordina Escala. A/e: jescala@vinseum.cat.

VITIS CATALANA: A TOOL TO DOCUMENT THE VINE VARIETIES PRESENT IN THE CATALAN-SPEAKING TERRITORIES

ABSTRACT

Vitis Catalana is an online database that includes historical mentions made in diverse types of documents about Catalan vine varieties. It was inspired by the general "File of vine varieties" developed by the historian Emili Giralt i Raventós, which includes almost 15,000 handwritten cards. Its aim is to facilitate the study of traditional varieties grown in the Catalan language and culture area.

KEYWORDS: Vitis Catalana, Catalan vine varieties, documentary database.

1. INTRODUCCIÓ

Les primeres evidències de producció de vi català daten del segle 1 aC. Plini el Vell¹ en parla, i les restes arqueològiques ho corroboren. També és sabut que, prèviament, els pobles preibers i ibers consumien raïm i bevien vi d'importació. Segons aquestes evidències, es pot afirmar, doncs, que Catalunya és terra de vinya i vins amb més de vint segles d'història? Nosaltres creiem que sí. Però, de quins vins? On es cultivaven? Com es deien? De quines varietats? Aquestes preguntes miren de ser resoltes amb l'eina Vitis Catalana, una base de dades que recull, sistematitza i presenta les notícies de vins i varietats localitzats en documents escrits d'èpoques i tipologies molt diverses. De fet, Vitis Catalana vol ser un recurs que ajudi historiadors i el públic en general a teixir arguments sòlids sobre la presència de determinades varietats de ceps als Països Catalans.

L'estudi històric de les varietats és una de les maneres de donar valor al patrimoni vitícola català i, per tant, de contribuir a la construcció de la identitat de la vinya catalana. El patrimoni vitícola català és molt ric, encara que força menystingut fins ara. Aquest patrimoni és molt ampli: tècniques i eines de conreu, mètodes de vinificació, sistemes de transport i emmagatzematge, lluita contra les malalties, relacions entre pagesos i propietaris, lèxic emprat, etc. Cada celler també té la seva història, i sovint aquesta història és utilitzada com a element identitari, el qual li dóna un valor afegit i el distingeix de la competència. En el cas de les varietats, l'estudi del seu origen dóna un valor afegit a tota la viticultura catalana.

1. «A les Hispànies, els vins laietans s'han fet famosos per la seva abundor; els de Tarragona i els de Lauró per la seva qualitat; els de les Balears poden comparar-se als millors d'Itàlia» (Plini, 2015, p. 36).

2. DOCUMENTACIÓ DE LES VARIETATS

La documentació de les varietats —procés de localitzar informació de varietats de vinya en tot tipus de documents— no es pot entendre sense relacionar-la amb la història de l'ampelografia. L'ampelografia —tècnica de l'ampelologia— és la branca de la viticultura que s'ocupa de classificar i descriure botànicament les diferents varietats de vinya. Segons Giralt, la «conveniència d'estudiar les característiques morfològiques de les varietats de ceps per tal de distingir-les clarament entre si i superar el gran obstacle de la sinonímia va ser sentida ja en el món antic. L'agrònom hispanoromà Columel·la va estudiar-ne 58, amb notable precisió. La decadència general de les ciències durant l'Edat Mitjana repercutí també en el terreny ampelogràfic, que fins a l'aparició de l'obra de De Crescentiis —l'any 1304— no va rebre cap aportació interessant. L'agronomia renaixentista, amb els noms d'Alonso de Herrera, d'Agostino Gallo i d'Olivier de Serres, no mostrà gaire curiositat pel tema ampelogràfic. Per contra, durant la Il·lustració els estudis de Duhamel du Monceau, Rozier i Clemente y Rubio són peces fonamentals d'aquesta part de la ciència botànica» (2008, p. 380).

En el context català, és a partir de l'edat mitjana quan apareixen les primeres notícies de varietats, les quals acostumen a ser breus, poc o gens ampelogràfiques i solen coincidir amb un tipus de vi:

Qui posa una lletra que un gran golafre eclésiastic tramés a un metge per demanar-li sobre el seguiment de sa vida [...]. Mon veure, quan al vin blanc, és aquest: bec grec d'estiu, e d'hivern cuit, o moscatell, malvasia, tribia, còrcec, o candia, o vernassa [...] [1384] (Eiximenis, 1983, p. 142-143)

A tall d'exemple, cal citar l'estudi que Trenchs (1993, p. 345) va fer dels vins utilitzats a la taula del rei Pere el Cerimoniós, que els classifica de la manera següent: pel seu color —blanc, vermell, claret—, per la seva anyada —novell, madur, vell— i pel tipus de vi —grec, moscat.

El progrés de la botànica fa créixer l'interès dels agrònoms per l'estudi del cep a partir de la segona meitat del segle XVIII. En l'àmbit europeu cal destacar dues figures: Duhamel du Monceau (*Traité des arbres fruitiers*, 1768) i François Rozier (*Dictionnaire d'agriculture*, 1781-1800). I la necessitat econòmica o la necessitat d'obtenir més i millor rendiment de la vinya també impulsen la necessitat d'estudiar les varietats, amb l'objectiu de poder distingir aquelles de més qualitat i més productives. En aquest sentit, cal tenir en compte que la barreja de ceps de mena diferent en una mateixa vinya era una pràctica habitual. Al segle XVII Agustí (2007, p. 94) ja se'n queixava:

No conve de plantar, las vinyas, de moltes sorts de Rahims: per que los Rahims, los uns maduren abans que los altres, y axi no venen tots a un temps, que

los uns son primarenchs, y altres tardans, y perço no conve plantar les vinyas de diverse maneres de Rahims, perque los Rahims primarenchs, y los tardans, son veremats tots plegats, axo es la causa que tants vins se gastan, y tambe mesclar los Rahims blancs ab los negras, que son de naturalesa contraria.

A partir del segle XIX les fonts en les quals apareixen notícies sobre varietats augmenten de manera considerable, sobretot a causa de l'aparició de les malalties de la vinya que ataquen la vinya catalana —i europea— a partir de la segona meitat del segle XIX. L'oïdi i el míldiu impulsen la recerca de varietats més resistents a la malaltia; la fil·loxera comporta una autèntica revolució al camp, amb l'estudi de les millors combinacions entre peus americans i varietats de *Vitis vinifera*.

La documentació en la qual es pot localitzar aquest tipus d'informació és molt variada: obres literàries, tractats o manuals (primer de salut i després pròpiament d'enologia i viticultura), diplomataris, capbreus, compravendes i permutes, contractes agraris, capítols matrimonials, testaments, inventaris *postmortem*, catàlegs d'exposicions, catàlegs i publicitat d'empreses planteristes, revistes d'agricultura i de societats agràries, informes governamentals, etc.

3. EL FONS EMILI GIRALT I EL FITXER GENERAL DE VARIETATS DE CEPS

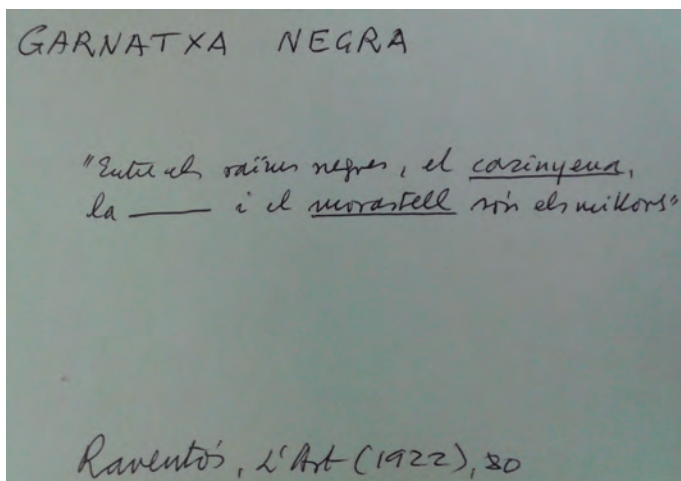
En virtut d'un conveni de col·laboració signat el 2004 entre VINSEUM, el senyor Emili Giralt i Raventós i l'Institut d'Estudis Catalans, VINSEUM es converteix en la dipositària de la seva biblioteca i el seu arxiu. Es tracta d'una biblioteca especialitzada en història agrària dels Països Catalans, que ocupa aproximadament dos-cents metres lineals. Pel que fa a l'arxiu personal, aquest consta de cent quinze caixes (uns quinze metres lineals). Aquest arxiu s'estructura en sis sèries: 1. Correspondència; 2. Carrera professional i acadèmica; 3. Carrera docent; 4. Recerca; 5. Escrits, i 6. Papers personals.

Dins de l'arxiu, és d'especial interès destacar l'existència del «Fitxer general de varietats de ceps». Són deu caixes, amb un total aproximat de quinze mil fitxes escrites a mà i ordenades alfabèticament, corresponents a noms de varietats (també sinònims i variants dialectals) de *Vitis vinifera*, la majoria de les quals amb presència als Països Catalans.

Aquestes fitxes s'estructuren de la manera següent:

- Encapçalament principal: és el nom de la varietat, tal com apareix en el document.
- Citació o comentari: què diu el document (entre cometes), la zona geogràfica i/o el color de la varietat.
- Font: citació bibliogràfica d'on s'ha extret aquesta informació, i la pàgina concreta del document.

FIGURA 1. Exemple d'una fitxa del «Fitxer general de varietats de ceps»

FONT: Fons Emili Giralt i Raventós. «Fitxer general de varietats de ceps» (CDV).

La quantitat d'informació dipositada en aquest fitxer és moltíssima, tot i que no tota té la mateixa importància qualitativa. Les fitxes que inclouen informació descriptiva de la varietat són poques i el nombre de varietats que inclou el fitxer és encara un misteri (igual que la quantitat de fonts documentals utilitzades). Gairebé la majoria de fitxes van associades a una zona geogràfica, que pot ser un poble, un municipi, una província, una comunitat autònoma o un país. Sobre l'abast cronològic, en la majoria de casos, s'utilitza l'any d'edició del document per a situar aquella varietat en un punt cronològic.

4. L'EINA VITIS CATALANA

L'interès d'aquesta informació va motivar la seva sistematització, amb l'objectiu de facilitar el seu estudi i difondre el seu contingut. Amb aquesta idea i l'impuls del GREVA (Grup de Recerca de les Varietats Autòctones i Tradicionals de la Vinya de l'Àrea dels Països de Parla i Cultura Catalanes), el Centre de Documentació VINSEUM (CDV) va liderar el projecte, que consta de les fases següents:

4.1. Definició funcional: [finalitzada] es defineix el tipus d'informació que vol recollir l'eina, i com estructurar-la. Es creen dos blocs d'informació:

— Bloc històric i terminològic, que té com a objectiu recollir la presència de les varietats de vinya en documents manuscrits i bibliogràfics al llarg

de la història. Equivaldria a la conversió de les fitxes manuscrites del fitxer en un entorn virtual. S'ofereix accés al document digitalitzat sempre que sigui possible i els resultats de les cerques s'han de poder visualitzar sobre un mapa.

— Bloc descriptiu, que té com a objectiu oferir informació ampelogràfica i enològica de les principals varietats.

L'eina ha de ser oberta a tothom, per tant, estarà disponible a Internet perquè viticultors, endòlegs i públic en general la puguin consultar, opinar i aportar noves notícies o citacions de presència. Es busca la col·laboració amb experts, tant en l'àmbit tecnològic com de continguts.

4.2. Selecció de l'empresa desenvolupadora: [finalitzada] l'empresa seleccionada per al desenvolupament de l'eina és Nubilum, especialitzada en la gestió del coneixement i en les eines de codi lliure. Vitis Catalana esdevé un producte elaborat amb una tecnologia molt innovadora, basada en ontologies formals (OWL i RDF), repositoris *triplestore*, esquemes estàndards, vocabularis de referència i *linked open data*.

4.3. Desenvolupament i avaluació del prototip: [finalitzada] en aquesta fase es treballa només en el desenvolupament del bloc històric i terminològic. En relació amb el lèxic, s'han introduït 648 registres o citacions de presència, corresponents a cent vint-i-set varietats diferents. La garnatxa negra és la que té més registres (153), seguida del mandó (35), el xarel·lo (26) i el sumoll (25). L'elecció d'aquestes varietats respon a les consultes rebudes i a la necessitat de treballar específicament en aquestes varietats. Pel que fa a la bibliografia, s'han introduït vuitanta fonts documentals, de les quals cinquanta formen part de la col·lecció del CDV (38 originals i 16 còpies).

La informació s'estructura de la manera següent: quan una varietat surt citada en un document, s'anota el terme utilitzat (variant lèxica), quina zona geogràfica afecta (àrea geogràfica), es transcriu la informació descriptiva (transcripció) i s'anota en quin document apareix (font de referència) i en quina pàgina.

4.4. Desenvolupament de l'eina final: [finalitzada] ha permès l'addició de noves entrades i la seva publicació a la web.

4.5. Introducció de les fitxes manuscrites i avaluació dels resultats: [en curs] introduir la resta de fitxes del fitxer general de varietats, començant per les varietats treballades pel GREVA i seleccionant aquelles fitxes més significatives.

4.6. Difusió dels resultats: [finalitzada] presentació de l'eina a les 14es Jornades Catalanes d'Informació i Documentació, organitzades pel Col·legi Oficial de Bibliotecaris-Documentalistes de Catalunya (març del 2016).

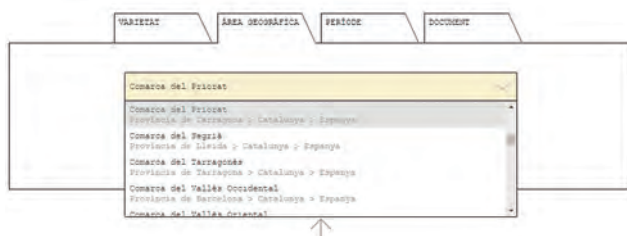

Jordina Escala

Exemple de cerca per àrea geogràfica

Cada citació de presència, sempre que es pot, té assignat un punt geogràfic. Aquest punt pot ser precís (un municipi, per exemple) o bé més general (Catalunya, per exemple). La informació geogràfica s'estructura en forma d'arbre, i això permet cercar tant pel nivell més inferior o precís, com per un nivell més ampli, el qual també inclou els nivells inferiors. La localització sobre el mapa es realitza a partir de les coordenades geogràfiques.

FIGURA 4. Exemple de cerca per àrea geogràfica

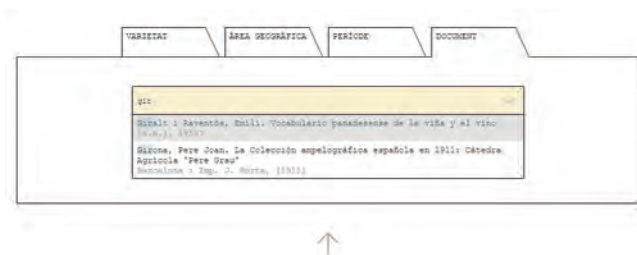

FONT: Prototip Vitis Catalana (CDV).

Exemple de cerca per font de referència

Recupera totes les citacions de presència d'una mateixa font bibliogràfica.

FIGURA 5. Exemple de cerca per font de referència

FONT: Prototip Vitis Catalana (CDV).

L'eina també permet fer cerques combinades. Per exemple, buscar les citacions més antigues a Catalunya.

La fitxa de la referència bibliogràfica es mostra a la figura 6.

